

М.І. Дзедман

Науково-виробничий центр
ТОВ «ЕРБІС», ПП «Лабораторія
ЕРБІС», м. Київ

ФЕДІР СТЕПАНОВИЧ ЦИЦУРІН: ПОГЛЯД КРІЗЬ СТОРІЧЧЯ НА ПОСТАТЬ ПЕРШОГО КИЇВСЬКОГО ПРОФЕСОРА-ТЕРАПЕВТА (частина III)*

Резюме

Публікація присвячується 200-річчю від дня народження родоначальника Київської школи внутрішньої медицини, ординарного професора Київського університету Св. Володимира Федора Степановича Цицуріна, засновника організації медичної освіти на засадах внутрішньої патології.

Ключові слова

Цицурін Федір Степанович, перший професор-терапевт медичного факультету Київського університету Святого Володимира, 200-річчя від дня народження.

*Родоначальнику Київської школи
внутрішньої медицини присвячується*

З квітня 1844 року на звітній лекції Федора Степановича Цицуріна в Петербурзі, окрім спеціально визначеного комітету та багатьох відомих лікарів столиці, був присутній також міністр народної освіти С.С. Уваров. На молодого доктора медицини вже звернули серйозну увагу в управлінському апараті Російської імперії. Отож, у Міністерстві народної освіти визнали за доцільне одразу здійснити його призначення на посаду ординарного професора по кафедрі терапевтичної клініки та сімейної медичного факультету Імператорського університету Св. Володимира в Києві. Враження від рівня «обнаруженных Цицуриным на лекциях обширных познаний и самостоятельном взгляде на излагаемые им предметы» було таке, що Федору Степановичу доручається одночасно і «временное преподавание» (до призначення окремого професора) приватної терапії [1]. Тут потрібно зазначити, що в Університеті Святого Володимира, незважаючи на запроваджений ще 15 липня 1842 року новий статут та штати, які вже передбачали викладання внутрішньої медицини на окремих кафедрах сімейної об'єднаної з терапевтичною клінікою та загальної терапії з курсом лікарського красномовства, таких ще взагалі не існувало [2]. Педагогічний процес тимчасово забезпечувався об'єднаною кафедрою загальної терапії та лікарського красномовства з курсами токсикології, мінеральних вод і рецептури. Вона була організована у 1842 році завідувачем кафедри фізіо-

логічної анатомії із мікрографією професором М.І. Козловим за дорученням Ради Університету [3]. В 1843 році на цю кафедру був призначений екстраординарним професором фармаколог Василь Васильович Беккер [4]. Таким чином, перед Федором Степановичем стояло завдання організації викладання внутрішньої медицини в Університеті Св. Володимира фактично з нульового циклу.

Зрештою, у Російській імперії загальна ситуація із викладанням внутрішньої медицини була далекою від вимог часу. Дистанція реформування медичної освіти із запровадження викладання клінічної медицини в ній та в Європі в часовому вимірі складала півтора сторіччя. До поширених у до- та радянський періоди тверджень про передові позиції російської клінічної («практической») медицини в першій половині XIX сторіччя [5, 6, 7, 8] узагалі не можна ставитись серйозно. Це кон'юнктурне твердження є просто даниною політичному спекулятивному запиту тоталітарного режиму імперії. Про це сьогодні переконливо свідчать і сучасні публікації російських дослідників [9, 10, 11, 12]. Перший у Російській імперії Московський університет було засновано тільки в 1755 році, а його медичний факультет відкрито, за різними даними, чи то в 1758, чи в 1764-1765 роках [5, 9, 13, 14]. Але, згідно з чинною в імперії університетською програмою, він готував широко освічених в галузі природознавства фахівців, а не практичних лікарів. Випускникам університету для отримання права на медичну практику необхідно було ще пройти післяуніверситетську підготовку під керівництвом госпітальних лікарів (терміном не менше року) та скласти відповідні іспити. В 1804 році новим статутом Московського Імпера-

© М.І. Дзедман

* Початок матеріалів див. у журналі *Практикуючий лікар* – №2-2012 (С. 79-85), №4-2013 (С.106-115), №1-2014 (С.106-115)

торського університету медичний факультет все ж орієнтується на підготовку практичних лікарів [13]. Для виконання нових функцій в 1805 році засновується Клінічний інститут [10]. Але створена на його базі перша університетська терапевтична клініка мала всього три ліжко-місця. В 1812 році під час французької окупації пожежа вщент знищила Клінічний інститут. У заново відкритому в 1820 році Клінічному інституті відділення внутрішньої патології вже було на 12 ліжок. Зрозуміло, що в заснованих на початку XIX сторіччя інших імператорських університетах ситуація була не кращою. Отож, для впровадження в університетах належного викладання внутрішньої медицини просто не було наявних клінічних баз. Практичних лікарів готували у так званих госпітальних школах безпосередньо в медичних стаціонарних закладах [14, 15]. В 1786 році ці школи були адміністративно виокремлені та стали самостійними медико-хірургічними училищами, їм було надано право «доводить до докторської ступені» своїх учнів. Власне, на базі відповідних училищ у Петербурзі та в Москві в кінці століття (1798) й були створені медико-хірургічні академії. При цьому потрібно віддати належне та визнати, що на межі XVIII-XIX сторіч за обставин проголошеної імператором Олександром I «політичної весни» в управлінському апараті Російської імперії вже не тільки було розуміння необхідності поступу, але й була воля до створення належних умов для засвоєння та успішного впровадження здобутків європейської медичної науки [16, 17].

В 1802 році засновується Міністерство народної освіти. Його міністром призначається прихильник ліберальних ідей сенатор П.В. Завадовський. Відкривається низка так званих імператорських університетів (Дерптський – 1802, Віленський – 1803, Казанський і Харківський – 1805 рік) із медичними факультетами [13, 14]. У Києво-Могилянській академії з 1802 року запроваджується курс медицини. Університети стають не тільки науковими та навчальними установами, але на них покладають також адміністративні функції по керівництву всіма навчальними закладами округу. На жаль, за реалій Російської імперії вся діяльність у вищих навчальних закладах здійснювалась, виходячи із великоімперських позицій і про їх автономію навіть у питаннях організації педагогічного процесу не могло бути й мови. Потрібно розуміти, що складнощі з організацією належного рівня медичної освіти мали об'єктивний характер і відтворювали глибинну суть становлення Російської імперії та ментальності її можновладців.

Уся імперія була розділена на шість навчальних округів, які очолювались певними опікунами [13]. Останні одночасно були неодмінними членами Головної управи училищ. Власне, ця управа й розробляла засади нових університетських статутів.

Таким способом у навчальних закладах робилась великодержавна спроба інтегрувати, а, насправді, русифікувати різнобарвний етнічний склад імперії з різним рівнем розвитку й різними традиціональними та культурними звичаями. Звісно, такий підхід не сприяв розвитку освітньої сфери. Типовим прикладом бездарності такого підходу є історія Віленського імператорського університету та Віленської медико-хірургічної академії [18]. Оскільки певною мірою вона стосується й становлення медичного факультету Київського університету Св. Володимира [3], пригадаємо її.

Після окупації Російською імперією Литви (1796 рік) на базі одного з найстаріших європейських науково-педагогічних центрів (заснованого ще 1579 року) відкривається Імператорський Віленський університет (1803) [16]. Але за умов великоімперської шовіністичної політики він виявився неспроможним забезпечити інтеграцію кращих традицій російського, римсько-католицького та протестантського чинників, і вже в 1832 році його ліквідували. Наукове приладдя та університетську бібліотеку частково було передано організованим на його базі Віленській медико-хірургічній і Духовній академіям, а частково перевезено до інших університетів імперії. Віленська медико-хірургічна академія спочатку підпорядковується Міністерству внутрішніх справ, у 1840 році – Міністерству народної освіти, а в 1842 році остаточно ліквідується.

Показовим щодо того, в яких умовах доводилось працювати професорсько-викладацькому складу медичних факультетів університетів Російської імперії, є приклад наказу опікуна по Казанському університету М.Л. Магніцького щодо боротьби зі «згубним матеріалізмом», виданого в 1820 році [7]. Згідно з цим наказом, «відспівали» та «поховали за церковним обрядом» усі препарати університетського анатомічного музею, а саме анатомування було заборонене.

Для того щоб зрозуміти логіку управлінського апарату Російської імперії щодо подальших заходів із вдосконалення медичної освіти, потрібно хоча б коротко, але системно, розглянути контекст загальновідомих історичних фактів. Важливо подивитись на них із позицій порівняльного аналізу. Звичайно це непомірно важке завдання, але без з'ясування зумовлених історичними передумовами складнощів становлення клінічної медицини в реаліях Російської імперії годі збагнути важливість і значимість започаткованих Федором Степановичем Цициуріним традицій вітчизняної внутрішньої медицини. Ми посилатимемось тільки на історичні факти, які легко можна віднайти в загальнодоступній літературі. Проте, потрібно мати на увазі, що над написанням історії, яка б відповідала політичній кон'юктурі імперії, працювали спеціально створені державні структури. Початок цьому

поклав Петро I, який повелів із 1721 року іменувати Московське царство Російською імперією [19]. Одночасно він наказав вилучити всі давні першоджерела та архіви із України та доставити їх в Москву й Санкт-Петербург. За його наказом із 1733 по 1743 рік Г.Ф. Міллер робить те ж саме зі стародавніми золотоординськими архівами Сибіру. Згідно з указом Катерини II, було створено «Комісію для складання записок про давню історію, переважно Росії» (1789) [19]. Маловідомим є той факт, що Катерина II особисто керувала роботою цієї комісії [20]. Звичайно ж, ця комісія успішно виконала задуманий імператрицею проект історії Росії. Тому Г.Ф. Міллер (а власне цей запрошений Петром I німецький історик зробив найбільше для формування ідеологічної основи московської історичної науки) і рекомендував «...застерегти співгромадян наших від читання іноземних книг, про Росію написаних» [19]. В епоху інформаційної революції ці застереження є недоречними, щоб не сказати смішними. І ось, навіть побіжний перегляд тільки частково перевиданих в Росії перекладів першоджерел відомих історичних матеріалів європейців Вільгельма де Рубрука [21] та Іоана де Плано [22], вчених-східнознавців В.Г. Тізенгаузена [23, 24] і Рашид-ад-діна Фазлулла ібн Абу-Л-Хейр Алі Хамадані [25] виявляє принципові розбіжності. Отож, розглядаючи контекст історичних подій будемо брати до уваги тільки загальновідомі факти й будемо керуватись здоровим глуздом.

Пригадаємо: незважаючи на те, що протягом усього XVI та XVII-го сторіч Московська держава переживає важливі та дуже складні державотворчі метаморфози, на кінець XVII століття вона залишається дрімучою середньовічною державою [10, 19, 26]. Постає вона тільки в XVI столітті, аж після повного розпаду від міжусобних війн імперії Чингізидів, у результаті небаченого по жорстокості «збирання» Московським князівством земель. Тільки опричина Івана Грозного покладає край князівським міжусобицям, московського князя проголошують великим, а згодом, згідно із золотоординською традицією, і царем. Так зване північне розгалуження династії Рюриковичів відходить у небуття, припиняє свою спадкоємність московських князів і перегортає останню сторінку далекої від звитяги та славних речей історії панування над угро-фінським і християнізованим татарським етносом (за М.О. Бердяєвим [27]). Але, власне ця династія у X сторіччі привнесла туди традиції Київської Русі й уперто колонізувала ці північні землі [28]. У XIII сторіччі, щоб вивищитись і втриматись на гребені влади, московська частина північного розгалуження Рюриковичів поріднилась із династією Чингізидів [29]. У кінці XVI сторіччя царями стають вихідці із золотоординської знаті (Годунови, Шуйські, Романови [28, 29]). Їхні пращури прийшли в XIII сторіччі як завойовники,

але за багато поколінь Московія стала їм рідною землею. На кінець XVI сторіччя (1589, 1590) також закінчується й рекордний час (141-142 роки) перебування Московської церкви у неканонічній автокефалії [29]. Документально в «Уложонной Грамоте» проголошення встановлення Московського патріаршества постулюється з ідеєю постанови «третього Риму» саме в Московській державі [28, 30, 31]. Однак «новий Рим» постає на традиціях усієї історичної минувшини Московії. Унікальний сплав корінного угро-фінського етносу й привнесених Рюриковичами з Київської Русі традицій і тогочасного християнізованого татарського етносу творить нову спільноту не без конфліктів. Тому, дуже важливим було те, що збагачена за рахунок зібраних земель Московська держава, опинилась у досить сприятливому зовнішньому середовищі. Від потужної Європи вона відділена православним українсько-білоруським етносом, а з півдня межує з одним із колишніх братських золотоординських улусів - Кримським ханством. На півночі після розпаду золотоординської імперії їй взагалі нічого не загрожувало. Однак, для дрімучого краю така неймовірна швидкість історичних подій і суспільних змін, за відсутності усталених традицій, зумовлює на кінець XVI – початок XVII століття системну (економічну, соціально-політичну та династичну) кризу [28]. У Московській державі на початку XVII століття вибухає громадянська війна, що справедливо отримує назву «Великої смуги». А потім усе сторіччя її лихоманить: «соляний» (1648) і «мідний» (1662) московські бунти, повстання під проводом С. Разіна (1670-1671), так званий стрілецький бунт – Хованщина (1682). Загалом, усі народні виступи не ставили собі іншої мети, окрім як посадити на трон доброго царя й відновити старі добрі порядки. Зрозуміло, що такі події XVII, а тим більше попереднього XVI століття, були малопродатним ґрунтом для будь-яких позитивних змін у культурно-освітньому житті Московської держави. Звертає на себе увагу повна відсутність у ній не те, що вищих учбових закладів, а навіть елементарної мережі початкових шкіл. Звісно, за таких умов і медицина в Московській державі також має всі ознаки епохи середньовіччя. Фахівці з історії медицини відзначають, що, незважаючи, на дистанцію в пів-тисячоліття, якогось принципового просування вперед лікувальної справи в Московській державі XVII століття порівняно з Київською Руссю XI-XII сторіччя не спостерігається [10].

В європейських країнах університети заснуються починаючи з XII сторіччя [13, 14]. На вимогу часу впродовж XIII-XVI століть вищі навчальні заклади постають по всій Європі. Заснуються вони й в Україні [16]: Острозька академія – в 1576, Замойська – в 1593 році. Особливою популярністю в XVII сторіччі користується Києво-Могилянський

колегіум (правонаступник Київської Академії, заснованої ще Ярославом Мудрим в 1037 році [32, 33]). Міцна традиція широкої мережі церковно-приходських шкіл забезпечує належний загальний рівень освіченості українців. Тим часом, у Західній Європі розвитку наукової медицини опосередковано сприяють рішення Вюрцбурзького собору про повну заборону духовенству римської традиції застосовувати практику хірургічних способів лікування. У монастирях Західної Європи з 1228 року взагалі перестають надавати медичну допомогу хворим і пораненим. Це призводить до утворення організаційно-методологічних і навчальних медичних центрів, а в кінцевому результаті – й до заснування медичних факультетів в університетах. У другій половині XVII сторіччя Франциск Сильвіус уже засновує в Лейденському університеті клінічне викладання й закладає основи клініко-анатомічних порівнянь. У другій половині XVIII сторіччя впровадження клінічного викладання в європейських університетах починає давати вагомий результати (творення клінічних наукових шкіл, розробка методу перкусії тощо) [10, 17, 34].

І все ж, у другій половині XVII сторіччя відбувається визначальна подія, що відкриває для Московської держави широку перспективу швидкого руху в бік Європи – укладання Переяславського договору з Гетьманською Україною [35]. Щодо цього зауважимо: із позицій сьогодення бачимо, що за останні 600 років Україна неодноразово виявлялася тією визначальною ресурсною базою, приєднання й використання якої забезпечувало геополітичне домінування Литви, Польщі, Росії в регіоні або й на континенті. За цього примітно, що в усі політично-економічні союзи Україна втягується шляхом «рівноправних» уній, договорів, союзів. Вишколена в жорстокій дійсності історичної минувшини й володіючи «унікальним» досвідом «збирання» земель будь-якою ціною Московська держава, порушуючи всі домовленості щойно укладеного Переяславського договору, розпочинає безпрецедентну колонізацію Української Козацької держави [19, 27, 29]. Усі її дії, перш за все, спрямовані на нищення традицій демократичного звичаєвого права українців (повна виборність і підзвітність громаді будь-якої влади, місцеве самоуправління, шанування права свобод особистості тощо). Зрештою, у результаті російської експансії в кінці XVIII-го сторіччя втрачуть незалежність і ослаблена Річ Посполита (одна з найбільших держав у ранньому Новому часі) та Кримське ханство (колишній улус Золотої Орди, згодом васал Османської імперії).

Царський уряд за інтенсивного та успішного здійснення зовнішньої експансії активно й не менш успішно переймається засвоєнням освітнього досвіду Європи. Брутально порушивши Переяславський договір і фактично окупувавши

терени Української Козацької Держави, а згодом - і Литви та Польщі (це була більша частина колишньої Речі Посполитої – найпотужнішої східно-європейської федеративної держави із виборним королем), Російська імперія оволодіває потужним ресурсом модерного європейського стандарту. Зрозуміло, що державний устрій будь якої імперії побудований на жорсткому використанні метрополією всіх ресурсів провінцій. Але історія не знає жодного прикладу такого безпрецедентного визиску, який було застосовано до українського етносу та його земель. Річ у тім, що в цьому разі мова йдеться навіть не про людський, територіальний чи економічний ресурс, а про брутальне привласнення самої історії Київської Русі [19, 27, 29]. Із позицій сьогодення цілком очевидно, що для становлення російського етносу це було стратегічно фатально: порушена гармонія взаємодії традицій угро-фінського, слов'янського та християнізованого татарського етносу поставить у майбутньому складні питання ментального плану, пошуку своєї суті та матиме безпосередній вплив на державотворчі процеси. Але факт наявний – Російська імперія через концепцію Древньоруської держави вперто намагається отримати історично спадкоємний статус європейської країни. Починаючи з імператора Петра I, у династії Романових переважає не тільки проєвропейська орієнтація, а й європейська генеалогія [36, 37].

Петро I успішно здійснює системні реформи в Російській імперії, але його спроба налагодити підготовку лікарів із «природних росіян» хоча б для військ наштовхується на перешкоди об'єктивного характеру. І річ була не тільки у значній кількості лікарів-іноземців і медичних чиновників високого рангу, серед яких велика частина мала суто заробітчанський інтерес. Давайте згадаємо хоча б гідну поваги постать лейб-медика Петра I, хірурга, анатома та архітектора Ніколаса Бідлоо, який так щиро ставився до своєї другої батьківщини [38]. Цей високоосвічений наставник отримав блискучу медичну освіту в Лейденському університеті. Це за його проектом в Москві був побудований (1706-1707) та увінчаний алегоричною фігурою Милосердя двоповерховий дерев'яний корпус госпіталю першого в Росії постійного навчального закладу для підготовки лікарів. Він і став першим керівником цього госпіталю та очолив розташовану в ньому медичну школу. Він ніколи не втрачав зв'язку зі своїми вихованцями й завжди їх підтримував. У листі до Петра I (від 18.03.1715 р.) він щиро обурюється поведінкою колег докторів-іноземців, що «б'ють, мають за слуг, а не за лікарів» слухачів медичних шкіл. Основні перешкоди в підготовці лікарів із «природних росіян» були влучно визначені Де Тейлсом (наступник Н. Бідлоо по Московському госпіталю) [38]: низький рівень загальноосвітньої підготовки слухачів, мовний

бар'єр і відсутність навчальних посібників російською мовою. Це й були об'єктивні причини того, що учні медичних шкіл не могли «вчення про медицину та хірургію розуміти».

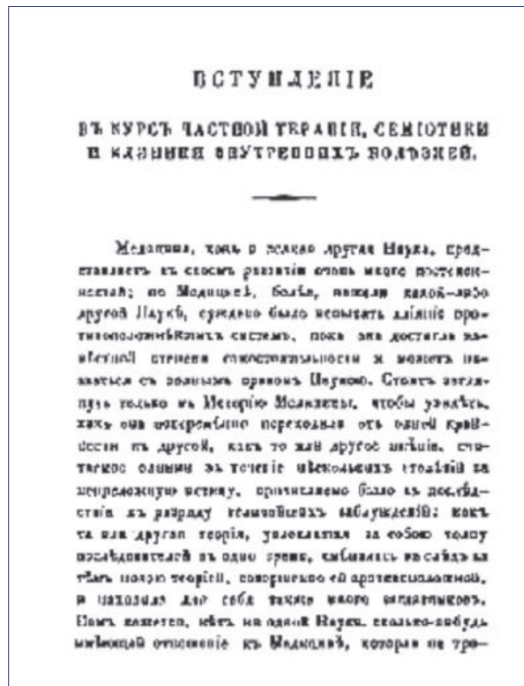
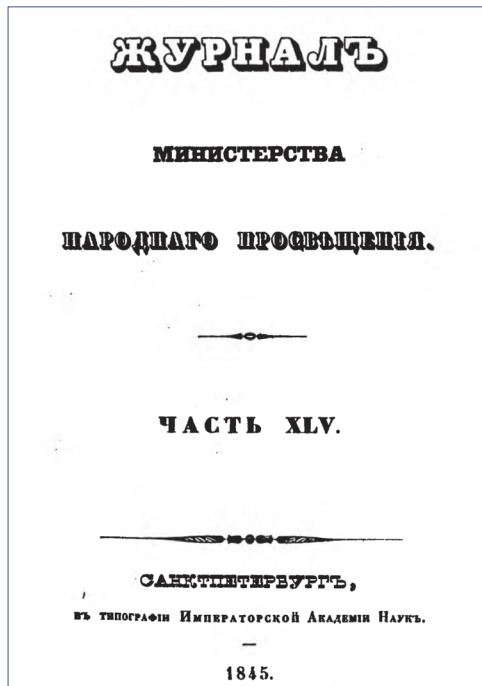
За умов, коли мешканці інших анексованих європейських територій мають мовний і релігійний бар'єр із «природними росіянами», царський уряд здійснює безпрецедентний визиск власне освітнього ресурсу українських теренів. Заповзятю вербуються кращі викладачі та випускники українських освітянських закладів, їм пропонуються найвищі в імперії церковні та урядові посади. Так, наприклад, ректор Московського університету професор М.Т. Каченовський [39] і директор Петербурзького педагогічного інституту Я.В. Толмачев були вихованцями Харківського колегіуму [40]. А щодо запровадження в науковий вжиток російської мови, наведемо типовий приклад із Єпіфаном Славинецьким [41]. Цей випускник Київської братської школи, а згодом і викладач Києво-Могилянської колегії був особисто запрошений царем Олексієм Михайловичем для виправлення за першоджерелами релігійних книг. У Москві Єпіфан Славинецький очолює викладання «вольних наук» у школі при Андріївському монастирі. Саме він і переклав для першої медичної школи, відкритої в Москві в 1654 році, скорочений підручник анатомії Андреаса Везалія під заголовком: «Врачевська анатомія с латинська, от книги Андреа Вессалия Брукселенска».

Ще близько двох сторіч освітній рівень українців залишається на значно вищому рівні, ніж у Російській імперії. Так, у 40-х роках XVIII сторіччя тільки на Лівобережжі існувало 866 початкових шкіл, функціонували колегіуми в Чернігові, Переяславі й Харкові, а 12-річна програма навчання в Києво-Могилянській академії давала можливість отримати її спудеям чудову вищу освіту [16]. А от намагання заснувати вищі науково-методичні та педагогічні центри в Україні викликають упертий супротив уряду Російської імперії. Воно й зрозуміло: перед імперією стояло завдання жорсткої централізації, в якому створенню вищих педагогічних та науково-методологічних центрів в її столиці надавалось особливого значення. Отож, в 1724-1725 роках у Петербурзі засновано Російську Академію наук, у 1755 році відкритий Московський університет. Остання спроба гетьмана Кирила Розумовського та козацької старшини в 1763-1764 роках перетворити Києво-Могилянську академію на університет і заснувати університет в Батурині не тільки зазнали невдачі [2], але й, незважаючи на родинні стосунки Розумовських з імператорською родиною, 10 листопада 1764 року вийшов царський указ про повну ліквідацію залишків Гетьманської автономії [42]. Отож, на кінець XVIII сторіччя провідні навчальні заклади імперії знаходяться на теренах Росії. А 14 серпня

1817 року, за розпорядженням царського уряду, Синод взагалі ліквідує Києво-Могилянську академію, в її приміщеннях розташовується Київська духовна академія [33, 43].

У кінці XVIII сторіччя на українських теренах Російської імперії немає жодного вищого медичного навчального закладу. Тому для отримання медичної освіти випускники Києво-Могилянської академії (Н. Амбодик-Максимович, М. Тереховський, Д. Самойлович, П. Погорецький, О. Шумлянський і багато інших – тільки в період із 1754 по 1768 рік із Києва виїхало понад 300 її спудеїв [44]) продовжують навчання за межами України. За період другої половини XVIII – початку XIX сторіч 44 випускники Києво-Могилянської академії були удостоєні докторського ступеня [16]. Із них: 32 захищались в західноєвропейських університетах, 4 – у Московському університеті, 4 – у Петербурзькій медико-хірургічній академії, 1 – у Віленській Медико-хірургічній академії. Троє вихованців Києво-Могилянської академії були удостоєні в 1812-1822 роках у Петербурзькій медико-хірургічній академії докторського ступеня без захисту дисертацій. Якщо зважити на те, що за даними Василя Плюща [45], у XVIII-му сторіччі (від року 1702 по 1800) докторські дисертації по медицині загалом захистили 62 українці, то можемо констатувати, що лєвова частина із них є вихованцями Києво-Могилянської академії. За відсутності можливостей повернутись і працювати в Україні переважна їх більшість працювала у вищих закладах Росії. Вихованці Києво-Могилянської академії стали фундаторами таких медичних наук, як акушерство, фармакологія, педіатрія, епідеміологія, мікроскопічна анатомія, були видатними організаторами науково-дослідного й викладацького процесів [44, 45]. Зрештою, серед них належить і почесне місце уродженцю Слобожанщини, вихованцю медичного факультету Харківського університету Федору Степановичу Цицуріну – як одному із засновників вітчизняної внутрішньої медицини.

Отже, незважаючи на всі потуги, на кінець першої половини XIX сторіччя стає зрозумілим, що здійснена в Російській імперії низка організаційних заходів не здатна вирішити проблеми забезпечення належного рівня медичної освіти. Для впровадження клінічної медицини та подолання розриву між лікувальною практикою та університетською освітою управлінський апарат Російської імперії й надалі змушений робити певні кроки. І ось, у доповіді імператору від 27 квітня 1840 року міністра освіти С.С. Уварова [2] відзначається: «...для приведения в совершенное устройство преподавания врачебных наук можно бы сосредоточить его в двух главных местах, именно в Москве – для северной части империи и в Киеве – для южной части; в этом порядке университетские медицинские факультеты в Дерпте, Казани и Харькове будут некоторым образом

мії. Ф.С. Цицурін, виконуючи поставлене перед ним завдання, в 1844 році засновує першу кафедру терапії в Університеті Св. Володимира та відкриває у ново-збудованій будівлі Головного («Червоного») корпусу університету терапевтичну клініку на 16-20 ліжок [46]. Використовуючи власний і набутий у Європі досвід, він готує навчальні плани та лекції з курсу

служить допомогательними учебными заведениями и войдут в один круг с двумя главными». Завважимо, Санкт-Петербурзька медико-хірургічна академія перебувала в підпорядкуванні воєнного відомства імперії. І 4 грудня 1840 року, незважаючи на те, що Рада Університету св. Володимира своїм рішенням від 21 червня 1840 року вважала за можливе відкрити медичний факультет тільки з 1842-1843 академічного року (після зведення власного приміщення), остаточно прийнято рішення про його відкриття в 1841-1842 навчальному році [2]. На відкриття медичного факультету в Києві царський уряд за тих умов уже покладає особливі надії й терміново готує передачу йому наукової бібліотеки та унікальних анатомічних препаратів Віленської медико-хірургічної акаде-

загальної терапії, сімїотики, приватної терапії та критичні огляди повчальних клінічних випадків. Свою педагогічну діяльність Федір Степанович розпочинає «документом вражаючої сили, маніфестом медицини, що вступила в наукову епоху своєї історії» – лекцією «Вступ до курсу приватної терапії, сімїотики та клініки внутрішніх хвороб». Цю лекцію світ побачив у відкритому друці в Журналі міністерства народної освіти вже в 1845 році (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, ч. XLV, отдѣленіе II, с. 130-168). Нам особливо приємно запропонувати шановним читачам адаптований варіант цієї лекції саме в червневому випуску часопису «Практикуючий лікар», адже саме 12 червня цього року – 200-річчя народин Федора Степановича Цицуріна.

Список використаної літератури

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира (1834 - 1884) [Текст] / Сост. под ред.: В.С. Иконников. - К.: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. - С.728-732.
2. 150 лет Киевскому медицинскому институту [Текст] / Е.И. Гончарук, Н.Н. Зайко, И.И. Бобрик и др. - К.: Здоров'я, 1991. - 264 с
3. 160 років Національному медичному університету [Текст] / Є.Г. Гончарук, А.О. Андрущук, І.І. Бобрик та інші. - К.: Століття, 2001. - 368 с.
4. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира (1834 - 1884) [Текст] / Сост. под ред.: В.С. Иконников. - К.: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. - С. 36-37.
5. Богданов Н.М. Очерки истории кафедры частной патологии и терапии внутренних болезней в Императорском Московском университете за 1755-1905 гг. [Текст] / Н.М. Богданов. - М.: Тип. Вильде, 1909. - 114 с.
6. Лушников А.Г. Клиника внутренних болезней в России первой половины XIX века [Текст] / А.Г. Лушников. - М.: Медгиз, 1959. - 293 с.
7. Заблудовский П.Е. История отечественной медицины [Текст] / П.Е.Заблудовский. - М., 1960. - С. 83.
8. Зиновьев И.А. К истории высшего медицинского образования в России. Организация Госпитальной терапевтической клиники и кафедры патологической анатомии в Московском университете [Текст] / И.А. Зиновьев. - М.: Медгиз, 1962. - 187 с.
9. Сточик А.М. Медицинский факультет Московского университета в реформах просвещения первой трети XIX века [Текст] / А.М. Сточик, М.А. Пальцев, С.Н. Затравкин. - М.: Медицина, 1998 - 336 с.
10. Бородулин В.И. История клинической медицины от истоков до середины 19-го века. Лекции [Текст] / В.И. Бородулин. - М.: ОАО «Издательство «Медицина», 2008. - 180 с.
11. Ларинский Н.Е. История физической диагностики в биографиях, портретах и фактах [Текст] / Н.Е. Ларинский, В.Н. Абросимов. - «Ряз. гос. ун-т им. акад. И.П. Павлова» М-ва здравоохранения и социального развития РФ. - Рязань: РГМУ, 2012. - 448 с.
12. Сточик А.М. Клиническое преподавание во Франции в первой половине XIX века [Текст] / А.М. Сточик, С.Н. Затравкин, А.А. Сточик // Клин. мед., 1999, № 8. - С. 62-70.
13. Лунин В.В. Российские университеты в XVIII веке [Текст] / В.В. Лунин, П.М. Зоркий, И.Е. Лубнина // Вестн. Моск. Ун-та. Серия 2. Химия, 1999. - т. 40, № 5. - С. 345-350.

14. Криштопа Б.П. Управління вищою медичною освітою в Україні: системно-історичний аналіз [Текст] // Український медичний часопис 2000. - №3 (17). - С. 132-138.
15. Скороходов Л.Я. Краткий очерк истории русской медицины [Текст] / Л.Я. Скороходов; науч. ред. и коммент. М.В. Супотницкого. — М.: Вузовская книга, 2010. - 430 с.
16. Верхратський С.А. Історія медицини. - 3-е вид., випр. і доп. [Текст] / С.А. Верхратський. - Київ: Вища шк., 1983. - 384 с.
17. Бородулин В.И. История медицины России. Клиника внутренних болезней во второй половине XIX - первой половине XX века : цикл лекций [Текст] / В.И. Бородулин. - М.: МЕДпресс-информ, 2011. - 144 с.
18. Римантас Микніс. Вільнюський Університет [Електронний ресурс] / Римантас Микніс. - Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Vilniuskij_universytet
19. Білінський В.Б. Країна Моксель або Московія: Роман-дослідження (книга II), 3-тє видання [Текст] / В.Б. Білінський. - К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. - 315 с.
20. Храповицкий А.В. Памятные записки А.В. Храповицкого статус-секретаря Императрицы Екатерины Второй [Текст] / А.В. Храповицкий. - Москва, Воо Союзтеатр СТД СССР, - 1990. (Репринтное воспроизведение изд. 1862 г.)
21. Путешествие в Восточные страны Вильгельма де Рубрук в лето Благости 1253 (Послание Вильгельма де Рубрук Людовику IX, королю французькому) [Електронний ресурс] / Вильгельма де Рубрук. - Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/etext/rubruk.htm>
22. Карпини Джаванни дель Пано. История Монгалов. Рубрук Гильем де. Путешествие в Восточные страны. - Москва: Географиздат, 1957.
23. Тизенгаузен В.Г. Сборник материалов относящихся Золотой Орде: (Извлечение из сочинений арабских) [Текст] / В.Г. Тизенгаузен. - Санкт-Петербург. - Т.1. - 1884.
24. Тизенгаузен В.Г. Сборник материалов относящихся Золотой Орде: (Извлечение из персидских сочинений) [Текст] / В.Г.Тизенгаузен. - Москва - Ленинград. - Т.2. - 1941.
25. Рашид-ад-дин. Сборник летописей. Том 1-4 [Текст] / Рашид-ад-дин. АН СССР. - Москва-Ленинград, 1946-1960.
26. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.sonyah.narod.ru/moskovija2.html>
27. Білінський В.Б. Країна Моксель або Московія: Роман-дослідження (книга III), 3-тє видання [Текст] / В.Б. Білінський. - К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2011. - 318 с.
28. Бредихин, В.Е. Древняя и Московская Русь: учеб. пособие [Текст] / В.Е. Бредихин, А.А. Слезин, Р.Л. Никулин. - Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. - 132 с.
29. Білінський В.Б. Країна Моксель або Московія: Роман-дослідження (книга I), 3-тє видання [Текст] / В.Б. Білінський. - К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. - 375 с.
30. Самардак М.М.. Доктрина «третього Риму» на тлі московсько-російської соціокультурної реальності [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7168/97/>
31. Патріарх Московський і всієї Русі [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://znaimo.com.ua/Патріарх_Московський_і_всієї_Русі#link1
32. Історична довідка про місце Ярослава Мудрого в історії Київської Русі [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://wire.getdt.ru/docs/126/index-29377.html>
33. Київська Академія [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Wiki_Київська_Академія
34. Ауэнбруггер Л. Новое открытие, позволяющее на основании данных выстукивания грудной клетки человека, как признака, обнаруживать скрытые в глубине грудные болезни. Пер. с лат. [Текст] / Л. Ауэнбруггер. - М.: Медгиз, 1961. - 59 с.
35. ПЕРЕЯСЛАВСЬКА УГОДА 1654 РОКУ: історичні уроки для Українського народу. Аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/per_rad.htm
36. Династія Романових [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/reports/world_history/4788
37. Пчелов Е.В. Юриковичи. Тысяча лет одного рода / Е.В.Пчелов. - М.: ОЛМА-пресс, 2001. - 477 с.
38. Бородулин В.И. Лекция 4. Медицина в России в 17-18-м веках [Електронний ресурс] / В.И. Бородулин. - Режим доступу: http://www.historymed.ru/training_aids/lectures/index_page4.php
39. Михайло Каченовський (Українці в світі) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrainians-world.org.ua/peoples/afcc957e8e799247/>
40. Яков Васильевич Толмачев. Режим доступу: www.portal-slovo.ru/philology/37059.php
41. Епіфаній Славинецький. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII - XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упоряд. З.І. Хижняк; За ред. В.С. Брюховецького. - К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. - С. 493-494.
42. Нова історія України (середина - початок хх ст.). Ліквідація автономії України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/book/new/75.html>
43. Історія академії [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/istoriya-akademiji>
44. Бурчинский Г.И. Киевская школа терапевтов [Текст] / Г.И. Бурчинский, В.Г. Передерий. - К.: Вища шк., 1991. - 115 с.
45. Плющ Василь. Українські вчені медики 18-го століття [Текст] / Лікарський вісник 1958. - Число 10. - С. 7-12.
46. Декани медичного факультету Університету Св.Володимира (Національного медичного університету імені О.О.Богомольця) 1841-1919: Біографічні нариси та бібліографія [Текст] / В.Г. Коляденко, Я.В. Цехмістер, О.П. Яворовський, І.М.Полякова / За ред. В.Ф. Москаленка. - К.: ВД «Авіцена», 2011. - С. 152.

Надійшла до редакції 30.04.2014

FEDIR S. TSYTSURIN: A VIEW THROUGH THE CENTURIES ON THE FIGURE OF THE FIRST KYIV PROFESSOR-THERAPIST (PART III) M.I. Dzeman

Summary

The publication is dedicated to the 200th anniversary of birth of the founder of Kyiv School of Internal Medicine, the ordinary professor of Kyiv St. Volodymyr University Fedir S. Tsytsurin, the founder of principles and methods of health education on the basis of internal pathology.

Keywords: Fedir S. Tsytsurin, the first professor-therapist of medical school of Kyiv St. Volodymyr University, the 200th anniversary of birth.